

ΓΕΝΕΣΙΟΥΡΓΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ὁμιλία τοῦ κ. ΣΤΡΑΤΟΥ Κ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Διευθυντοῦ τῆς Ἀνωτέρας Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν

Εἰς μνήμην τῶν πρωτοπόρων :

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΚΑΙ ΣΠΥΡΟΥ ΚΟΡΩΝΗ

Τὸ «Διεθνὲς Γραφεῖον Ἑργασίας», ὁ ἐπαξίως παγκοσμίου κύρους αὐτὸς Ὄργανισμός, εὐηρεστήθη νὰ προτείνη εἰς τὴν Σχολὴν μας τὴν Ὀργάνωσιν «Δεκαήμερον Σπουδῶν Κοινωνικῆς Πολιτικῆς», κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἀλλαγῶν συγκεντρώσεων, εἰς τὰς ὁποίας ἐκτίθενται, μελετῶνται καὶ συζητοῦνται, ἀπὸ τοὺς μετέχοντας, διάφορα προβλήματα τῆς συγχρόνου ζωῆς, μὲ σκοπὸν τὴν ἀναζήτησιν τῆς Ἀληθείας καὶ τὴν ἐξυπηρέτησιν γενικωτέρων κοινωνικῶν ἐπιδιώξεων.

Σήμερον ἀρχίζομεν μὲ ἰδιαιτέραν χαρὰν τὰς ἐργασίας τοῦ πρώτου «Δεκαήμερου». Εἶναι μία νέα προσπάθεια καὶ μία νέα συμβολὴ τῆς Σχολῆς μας, ἡ ὁποία, παρ' ὅτι στερεῖται οἰκονομικῶν μέσων, ἐπιθυμεῖ νὰ εἶναι εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς Χώρας μας, διότι κατανοεῖ πόσον εἶναι μεγάλη καὶ πόσον εἶναι ἐπίπονος ἡ ἀποστολὴ ἐνὸς πνευματικοῦ Ἰδρύματος.

Ἡ Σχολὴ ἀπεδέχθη τὴν τιμητικὴν πρότασιν τοῦ Διεθνοῦς Γραφείου Ἑργασίας, διότι τὰ θέματα τοῦ «Δεκαήμερου» εἶναι εἰς αὐτὴν προσφιλῆ καὶ οἰκεῖα. Ἀπὸ τῆς λειτουργίας της ὡς ἀνωτάτου μορφωτικοῦ Ἰδρύματος, ἡ Σχολὴ εἶχεν ἀναγράψει εἰς τὸ πρόγραμμά της, ὡς ἰδιαίτερον καὶ ὡς οὐσιῶδες μάθημα, τὴν «Κοινωνικὴν Πολιτικὴν καὶ τὸ Ἑργατικὸν Δίκαιον».

Εἶναι πολὺ ὑπερήφανος ἡ Σχολὴ διὰ τοῦτο καὶ ἰδιαζόντως χαίρει, διότι τὴν ἔδραν τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς καὶ τοῦ Ἑργατικοῦ Δικαίου ἐτίμησαν διὰ τῆς διδασκαλίας των διαπρεπεῖς συνάδελφοι, ὡς οἱ κ.κ. Στέφανος Στεφανόπουλος, Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ Χρῆστος Ἀγαλλόπουλος, τ. Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ἰδρύματος Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων.

Εἶναι ἀκόμη ὑπερήφανος ἡ Σχολὴ μας διότι ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς εἶδε τὸ μάθημα τῆς «Κοινωνικῆς Πολιτικῆς καὶ τοῦ Ἑρ-

γατικού Δικαίου» ὄχι ὡς τμήμα τῆς οἰκονομικῆς ἢ νομικῆς ἐπιστήμης ἀλλ' ὡς πρόβλημα τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος, εἶδε δηλονότι ἡ Σχολή μας τὰ μέτρα τὰ νομοθετικὰ καὶ διοικητικὰ ὑπὲρ τῶν ἐργαζομένων ἐν γένει ἀνθρώπων—καὶ ὄχι μόνον τῶν ἐργατῶν—ὡς μέσον ἀναντιρρήτου σημασίας διὰ τὴν ἀύξησιν τῆς παραγωγῆς, ὡς μέσον διὰ τὴν ἀνοδὸν τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου τοῦ Λαοῦ, ὡς ὄργανον ἐπομένως προόδου καὶ εὐημερίας τοῦ Συνόλου, ὡς ὄργανον πρωτίστως τῆς αὐξήσεως τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου—παραγωγῆς.

Ἡ νέα αὕτη ἀντίληψις τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς, ἡ ὁποία οὕτω ἔπαυσε νὰ εἶναι αἴτημα ταξικὸν καὶ ἐπιδίωξις ταξική, ἡ ὁποία ἔπαυσε νὰ ἔχῃ ταξικὸν περιεχόμενον καὶ νὰ εἶναι ἀντικείμενον ταξικῶν ἀγώνων καὶ κατέστη πλέον αἴτημα κοινωνικόν, εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν νέαν ἀντίληψιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐπιχειρήσις δὲν εἶναι μόνον ἡ ἰδιωτικὴ μονὰς μὲ ἐπιδίωξιν τὸ κέρδος τοῦ ἐπιχειρηματίου, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ἡ κοινωνικὴ μονὰς μὲ σκοπὸν τὸ κοινωνικὸν ὄφελος, διὰ τῆς ἀμοιβαίας κατανοήσεως ὅλων τῶν ἐργαζομένων καὶ τῆς ἐπωφελοῦς δι' ὅλους συνεργασίας ὅλων τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς.

Χάρις εἰς μίαν σειρὰν ἐφευρέσεων καὶ πρακτικῶν ἐφαρμογῶν τῆς ἐπιστήμης, ὁ 18^{ος} αἰὼν ἀποτελεῖ τὴν αὐγὴν μιᾶς νέας ἐποχῆς διὰ τὴν βιομηχανίαν. Τὸ ἐμπόριον κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν φθάνει εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς δόξης του. Εἶναι τὸ στεφάνωμα μιᾶς ἐνδόξου ἐμπορικῆς περιόδου, ἡ ὁποία ἤρχισε μὲ τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ 15^{ου} αἰῶνος. Συγχρόνως ὁ Παπῖνος, ὁ Φούλτων, ὁ Σεγκέν καὶ τέλος ὁ Στέφενσον ἐφαρμόζουν τὴν δύναμιν τοῦ ἀτμοῦ εἰς τὴν κίνησιν καὶ ἀληθῆς ἐπανάστασις συντελεῖται εἰς τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας.

Κατὰ πόδας ἀκολουθεῖ ἡ γεωργία χάρις εἰς τὸν μεγάλον Λαβουαζιέ, ὅστις θέτει τὰς βάσεις τῆς ἐφαρμογῆς τῆς Χημείας εἰς τὴν γεωργίαν καὶ δεικνύει εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὴν ὁδὸν τῶν ἐφευρέσεων διὰ τῶν ὁποίων μετεβλήθησαν μετέπειτα οἱ ὄροι τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς.

Ὅλα βεβαίως τὰ κοινωνικὰ καὶ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα εὐρίσκονται εἰς μίαν διαρκῆ ἀλληλεξάρτησιν καὶ δι' αὐτὸ εἰς τὴν

οικονομικὴν ἐξέλιξιν παριστάμεθα μάρτυρες τῆς συγχρόνου περι-
που προαγωγῆς τῆς οἰκονομικῆς μας ζωῆς. Πάντως ἐκάστη ἐποχὴ
ἔχει τὸ χαρακτηριστικόν της φαινόμενον καὶ συνεπῶς πρέπει νὰ
πρόσδιορίζωμεν ἐκάστοτε τὴν κυρίαν τῆς ἀνθρωπότητος οἰκονο-
μικὴν ἐκδήλωσιν. Ὁ 18^{ος} αἰὼν ἀναντιρρήτως εἶναι ὁ αἰὼν τῆς ἐμ-
πορικῆς κυρίως δραστηριότητος. Τὸ ἐμπόριον πραγματοποιεῖ πλέον
τὴν μεγαλυτέραν του ἐπίδοσιν. Κατακτᾷ τὸν κόσμον καὶ βασιλεύει
ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς τῶν ἐθνῶν. Ἡ μεγάλη ἀ-
στικὴ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐπιστέφει τὰς προσπαθείας αἰώνων.

Τὰ ἐμπόδια τοῦ ἐμπορίου αἴρονται, αἱ συντεχνίαι ἐξαφανίζον-
ται. Ἀπὸ μικροεμπόριον καὶ ἀπὸ τοπικόν, τὸ ἐμπόριον καθίσταται
μέγα καὶ διεθνές. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀγορὰ εἰς τὴν ὁποίαν ρίπτει
τὰ προϊόντα πολλαπλασιάζεται εἰς ἕκτασιν.

Ἡ καταπληκτικὴ αὔξισις τῶν ἀγορῶν καταναλώσεως, ἡ ση-
μαντικὴ αὔξισις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ὁ πολλαπλασιασμός τῶν ἀναγ-
κῶν ἀπαιτεῖ νέα καὶ πολλὰ ἐμπορεύματα, τὰ ὅποια ἀδυνατεῖ νὰ
προμηθεύσῃ ἡ χειροτεχνία, ἐλλείπει ἐργατικῶν χειρῶν.

Οὕτω ἔχει τὸ πρόβλημα καὶ ζητεῖται ἡ λύσις αὐτοῦ. Ἡ λύσις
δίδεται, διότι ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν πρὸς
τὰ πρόσω πορείαν της. Ἡ λύσις εἶναι ἡ μηχανικὴ βιομηχανία. Οὕτω
ἀναγκαστικῶς φθάνομεν εἰς τὸ ἱστορικὸν σημεῖον, καθ' ὃ τὸ ἐμπό-
ριον ἐγκαταλείπει τὴν πρωτεύουσαν θέσιν του καὶ ὁ πολυμυνηθεὶς
ἔμπορος θεωρεῖται συμπληρώσας τὸν μέγαν ἱστορικὸν του ρόλον.
Εἰσῆλθομεν πλέον εἰς τὸν αἰῶνα τῆς βιομηχανικῆς κυριαρχίας. Ὁ
ἔμπορος ὤθησε τὰ σύνορα τῆς ἀγορᾶς εἰς τὰ ἀκρότατα ὄρια τῆς
γῆνιης σφαιρας. Ὁ βιομήχανος ὤθει εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον
τὴν παραγωγὴν. Ὁ βιομήχανος μέχρι τότε ἦτο ὁ ὑπηρετὴς τῶν
θελήσεων τοῦ ἐμπορίου. Μεσοῦντος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, ὁ βιομήχανος
ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ τὴν θέσιν τοῦ κυρίου.

Μία νέα κατάστασις δημιουργεῖται. Ἡ εἰδυλλιακὴ μορφή τῆς
χειροτεχνίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἐργοστασιάρχης συνεργάζεται,
συντρῶγει καὶ συνδιασκεδάζει μὲ τοὺς ἐργάτας του, ἐκλείπει. Αἱ
πατριαρχικαὶ σχέσεις ἐργοδότη καὶ ἐργάτου ἐξαφανίζονται. Τὸ
ἐργαστήριον πλέον εἶναι μικρόν, ἐνῶ ἡ ἀγορὰ καὶ αἱ ἀνάγκαι κα-
θίστανται μεγάλαι. Κατ' ἀνάγκην τὸ ἐργαστήριον κατεδαφίζεται
διὰ νὰ δημιουργηθῇ τὸς δια τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐργοστασίου,

μέσα εις τὸ ὅποιον ἀκούεται εὐκρινῶς ὁ θόρυβος τῆς μηχανῆς. Αἱ πατριαρχικαὶ σχέσεις ἀνήκουν εἰς τὸ παρελθόν. Ὁ ἐργοδότης ἀνήκει πλέον εἰς τάξιν διακεκριμένην ἀπὸ τὴν τοῦ ἐργάτου, ὁ ὁποῖος γίνεται οἷον εἰς ἐξάρτημα τῆς μηχανῆς, ἐνῶ πρὶν ἦτο κύριος τοῦ ἐργαλείου.

Ὁ χειροτέχνης τοῦ παρελθόντος ἐκανόνιζε τὴν ἐργασίαν του ἀναλόγως τῶν παραγγελιῶν τῶν πελατῶν του ἢ τῶν ἀναγκῶν μιᾶς ἀγορᾶς μικρᾶς καὶ δι' αὐτὸ γνωστῆς, ἐνῶ ὁ ἐργοστασιάρχης παρῖγει διὰ τὴν μεγάλην ἀγοράν, τῆς ὁποίας δὲν γνωρίζει τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς ἀνάγκας. Οὕτω γεννᾶται ἄλλοτε μὲν ἡ ἔλλειψις καὶ ἄλλοτε ἡ ὑπερπαραγωγή, ἡ ἀνισορροπία δηλονότι προσφορᾶς καὶ ζητήσεως. Εἰς μίαν τοιαύτην κατάστασιν, ἡ ἐργασία μεταβάλλεται εἰς ἐμπόρευμα, διεπόμενον ὑπὸ τοῦ σκληροῦ καὶ ψυχροῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως. Ἡ εἰδυλλιακὴ λοιπὸν σκηνὴ ἐξέλιπε. Ἡ αὐλαία τοῦ κοινωνικοῦ θεάτρου ἀνεσύρθη καὶ τὸ καθεστῶς τῆς μεγάλης μηχανικῆς βιομηχανίας ἀνεφάνη ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

Ἡ δημιουργηθεῖσα ἐκ τῶν πραγμάτων κατάστασις κατέστησε ἐξαιρετικῶς δυσχερῆ τὴν θέσιν τοῦ ἐργάτου. Ἐν πρώτοις, ἀναγκαίως ἐξέλιπεν ἐντελῶς ἡ περιορίσθη τὰ μέγιστα ἡ οἰκονομικὴ μορφή τοῦ αὐτονόμου παραγωγοῦ καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῆς μεγάλης βιομηχανίας μετέστησεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐργατῶν στρατιὰν ὀλόκληρον αὐτονόμων παραγωγῶν, βιοτεχνῶν καὶ γεωργῶν. Οὕτω ἐπῆλθε μεγάλη προσφορὰ ἐργασίας. Ὁ ἐργάτης ἀναγκαίως ἐξηρτήθη ἀπὸ τὸν ἐργοδότην καὶ ἡ ζωὴ του ἐκ τῆς συμβάσεως, τῆς ἀγράφου καὶ ἄνευ οἰασδήποτε δεσμεύσεως, τὴν ὁποίαν συνῆπτε περὶ ἐργασίας. Οὐδεμίαν ὅμως ἰσότης ὑπῆρχε μεταξὺ προσφέροντος καὶ ζητοῦντος ἐργασίαν. Ὁ εἰς γνωρίζει ὅτι ἐὰν δὲν ἐργασθῆ δὲν ἔχει νὰ φάγη, ἐνῶ ὁ ἕτερος μόνον διακοπὴν τῆς ἐργασίας θὰ ὑποστῆ καὶ συνεπῶς μίαν ζημίαν, ἐὰν ἐννοεῖται δὲν εὖρη ἄλλον μὲ τὸν ὅποιον νὰ συνάψῃ συμφερωτέραν ἀκόμη σύμβασιν ἐργασίας. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ λεγομένη ἐλευθερία τῆς συμβάσεως ἐργασίας ἦτο κενὴ σημασία.

Δεύτερον, ἡ ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων κανονίζεται, εἰς κανονικὰς περιστάσεις, ὑπὸ τῶν ἐξόδων τῆς παραγωγῆς· ἐὰν ἡ τιμὴ πέσῃ ὑπὸ τὸ κόστος, ἀπλούστατα παύομεν παράγοντες νέα ἐμπορεύματα μέχρις ὅτου ἡ τιμὴ ἀνέλθῃ. Τί ὅμως θὰ πράξῃ ὁ ἐργά-

της ἐὰν ἡ τιμὴ τοῦ ἡμερομισθίου κατέλθῃ κάτω τοῦ ὀρίου τῆς ζωῆς; Ἐφαρμόζοντες ἀνάλογον οἰκονομικὴν ἀρχήν, πρέπει νὰ ἀπαντήσωμεν ὅτι ἢ πρέπει νὰ ἐλαττώσῃ τὰς ἀνάγκας του ἢ πρέπει νὰ αὐξήσῃ τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας του. Οὕτω γεννᾶται τὸ ζήτημα τοῦ ἐλαχίστου ὀρίου τῆς συντηρήσεως καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας, ζητήματα τὰ ὁποῖα—καὶ πρέπει τοῦτο καλῶς νὰ ἀντιληφθῶμεν—ἐνδιαφέρουν ἐξίσου, ἂν ὄχι περισσότερον, τὴν κοινωνίαν ἢ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἐργάτην.

Αἱ μηχαναὶ ἀνέτρεψαν τοὺς ὅρους τῆς ἐργασίας. Οἱ παλαιοὶ κανονισμοὶ τῶν συντεχνιῶν κατηργήθησαν. Κατηργήθη ἡ κωριακὴ ἀνάπαυσις καὶ ἠϋξήθησαν αἱ ὥραι τῆς ἐργασίας, ἐνῶ συγχρόνως ἐλαττοῦται τὸ ἡμερομίσθιον καὶ ἀνοίγονται αἱ θύραι τοῦ ἐργοστασίου εἰς τὰς γυναῖκας, τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς γέροντας, εἰς πρόσωπα δηλονότι δεχόμενα ἀντὶ εὐτελοῦς ἡμερομισθίου νὰ προσφέρουν τὴν ἐργασίαν των. Τὴν ἀπαισίαν εἰκόνα τῆς περιόδου αὐτῆς μᾶς δίδει ἡ περίφημος Κυανῆ Ἀγγλικὴ Βίβλος, ὅπου δύναται τις νὰ εὔρῃ τὰς πλέον φρικιαστικὰς περιγραφάς. Εὕρισκόμεθα ἀντιρρητῶς πρὸ μιᾶς καταπτώσεως τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἡ ἐμφάνισις τοῦ «βιομηχανισμοῦ» παρουσιάζει τὰ αὐτὰ φρικώδη ἀποτελέσματα. Ἡ θαυμαστὴ οἰκονομικὴ προσπάθεια τοῦ τέλους τοῦ 18^{ου} αἰῶνος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19^{ου} ἐξηγοράσθη μὲ τὸ τίμημα τῆς ἀνεκδιηγῆτου τραγωδίας ἑκατομμυρίων ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων.

Οὕτω ἐδημιουργήθη τὸ νεώτερον κοινωνικὸν ζήτημα, ἀξιοῦν μίαν λύσιν ἐπ' ὠφελείᾳ πρῶτον τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου. Ὑπὸ τὴν ἄποψιν ταύτην τὸ πρῶτον ἐξητάσθη ἡ ἐργατικὴ πολιτικὴ, ἡ ἀσκηθεῖσα μέχρι τελευταίως κατὰ τοὺς διαφόρους χρόνους καὶ τόπους, τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν σχεδὸν μοναδικῶς εἶχε: νὰ καταστήσῃ ὀλιγώτερον αἰσθητὰ τὰ μειονεκτήματα τοῦ «βιομηχανισμοῦ» καὶ νὰ διαδώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν εὐρύτερον τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν.

Οἱ τεχνικοὶ ὅροι μετέβαλον τὰς συνθήκας καὶ τοὺς ὅρους τῆς ἐργασίας. Νέον ἐργασιακὸν καθεστῶς ἐδημιουργήθη, νέος δηλονότι οἰκονομικὸς καὶ κοινωνικὸς θεσμὸς ἐγεννήθη. Τὸ νέον αὐτὸ καθεστῶς, μὲ κύριον χαρακτηριστικὸν του ὅτι ἡ ἐργασία (ὄχι ὁ

ἐργάτης) εἶναι ἐμπόρευμα, ἐδημιούργησε κατ' ἀνάγκην τὰς ἀντιδράσεις του.

Πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ πρώτη ἀντίδρασις ὑπῆρξεν ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν ἐργαζομένων καὶ ἐξεδηλώθη παντοιοτρόπως, ἀπὸ τῆς ἀπλῆς εἰρηνικῆς παρακλήσεως ἐκάστου ἐργάτου μέχρι τῆς ἀπεργίας τῆς μαχητικῆς, ἀκόμη μέχρι τῆς ἀνοήτου καταστροφῆς τῶν μέσων ἐργασίας, τὰ ὁποῖα ἐταυτίσθησαν μὲ τοὺς ἐργοδότας. Οἱ ἐργατικοὶ ἀγῶνες, οἱ ὁποῖοι προσέλαβον τὴν μορφὴν τῆς πάλης τῶν τάξεων μὲ τὸν κοινωνικὸν μῦθον τοῦ Sorel περὶ γενικῆς ἀπεργίας, ὡς μέσου καταλύσεως τοῦ καπιταλισμοῦ, εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ πρῶτος παράγων τῶν μέτρων τὰ ὁποῖα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀνάγκης, ἐδέχθησαν οἱ ἐργοδοταὶ ὑπὲρ τῶν ἐργαζομένων.

α) Ἡ αὔξησις τῶν ἐργατικῶν ἀναγκῶν

Εἶναι νομίζομεν ἀναντίρρητον ὅτι ὁ βιομηχανισμὸς ἠὔξησε, ὅπως καὶ αὐξάνει καθημερινῶς, τὰς ἀνάγκας τῶν λαϊκῶν τάξεων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἄλλοτε ἡ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Ἐλισάβετ ἐθεωρεῖτο εὐτυχὴς ἔχουσα προῖκα μίαν δωδεκάδα ὑποκαμίσων, σήμερον ὅμως καὶ ἡ τελευταία ἐργάτις ἔχει τὰ αὐτὰ ἐσώρρουχα, ἴσως καὶ περισσότερα. Ἡδη κατὰ τὸ 1848, ὁ Θιέρσος ὁμιλῶν ἐπὶ τοῦ ἐργατικοῦ ζητήματος ἀνωμολόγει ὅτι αἱ ἀνάγκαι τῶν ἐργατικῶν ἠὔξηθησαν δυσαναλόγως πρὸς τὰς ἀπολαυὰς των. Ὁ Θιέρσος δὲν ἠπατᾶτο. Καὶ ἡ αὔξησις αὐτῆ τῶν ἀναγκῶν τῶν κάτω κοινωνικῶν στρωμάτων, ἡ ἄνοδος τοῦ ἐπιπέδου των ἀποτελεῖ τὸν οἰκονομικὸν πολιτισμόν.

Ἡ ἐπαύξησις τῶν ἀναγκῶν εἶναι ἀναντίρρητον ἀποτέλεσμα τοῦ «βιομηχανισμοῦ», εἶναι ἐπομένως παραλογισμὸς ἢ καταφορὰ ἐναντίον τῶν ἐργατῶν, οἱ ὁποῖοι καταναλίσκουν τὸ ἡμερομισθίον των εἰς πολυτελεστέρας ἀνάγκας. Λόγῳ τῆς ἐπαυξήσεως τῶν ἀναγκῶν, ὁ ἐργάτης εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ζητήσῃ αὔξησιν τοῦ ἡμερομισθίου, ἡ δὲ αὔξησις αὐτοῦ ἐπιτρέπει τὴν προσθήκην νέων ἀναγκῶν καὶ ἐπομένως τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς. Φαῦλος κύκλος θὰ ἔλεγεν ὁ ἠθικολόγος. Πρῶτος ἀπαντᾷ ὁ οἰκονομολόγος. Ἀλλοίμονον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἐὰν ὑπῆρχεν εἰς τὰς ἀνάγκας ἀνυπέρβλητος φραγμὸς. Πολιτισμὸς καὶ ἐξέλιξις θὰ ἦσαν λέξεις κεναὶ σημασίας.

Είναι αναντίρρητον ὅτι μετὰ τὴν περίοδον τοῦ βιομηχανισμοῦ, μετὰ τὰ ἡμερομίσθια τῆς πείνης, ἐπηκολούθησε μία πραγματικὴ αὔξεις τῶν ἡμερομισθίων. Οὕτως, ἡ αὔξεις εἰς τὴν Γαλλίαν ἀνῆλθεν εἰς 127 %, ἐνῶ ὁ γενικὸς τιμὰριθμος τοῦ βίου ἀνῆλθε μόνον εἰς 36 %. Τὸ αὐτὸ παρατηρήθη καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου τὰ μὲν ἡμερομίσθια ἠῤῥῆθησαν κατὰ 60 — 80 %, ἐνῶ ὁ βίος ἠλαττώθη ἀπὸ τοῦ 1836 μέχρι τοῦ 1897 κατὰ 15 %. Εἰς τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα κατελήξαμεν καὶ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν περίοδον 1910 — 1915, καθ' ἣν παρατηρεῖται μικρὰ μὲν αὔξεις τοῦ κόστους τοῦ βίου, σημαντικωτέρα δὲ κατὰ πολὺ αὔξεις εἰς τὰ ἡμερομίσθια. Ὁ Levasseur, ὁ ὁποῖος καλύτερον παντὸς ἄλλου ἐμελέτησε τὴν κατάστασιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως κατὰ τὸ παρελθόν, κατέληξεν εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα: 1) αὔξεις κατὰ τὸν 19^{ον} καὶ 20^{ον} αἰῶνα τοῦ ἡμερομισθίου εἰς ὅλας τὰς χώρας, 2) ἐλάττωσις τῶν τιμῶν τῶν κυριωτέρων ἐμπορευμάτων καὶ 3) αὔξεις σταθερὰ τῆς εὐμαρείας τῆς ἐργατικῆς τάξεως.

Αἱ ἀνάγκαι τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἰδίᾳ μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, ἠῤῥῆθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ διαφέρουν ἀπὸ τὰς ἀνάγκας τῆς ἀστικῆς τάξεως. Ὅ,τι ἐθεωρεῖτο ἄλλοτε πολυτέλεια, κατέστη κοινὴ ἀνάγκη, οὐδὲ ὅπως μάλιστα συζητουμένη. Δυνατὸν ὁ About νὰ ἔγραφεν ὅτι ὁ Ἕλλην τρώγει κρέας μόνον τὸ Πάσχα· ἡ κατανάλωσις ὅμως τοῦ κρέατος ἐγενικεύθη εἰς ὅλας τὰς τάξεις καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὅπως ἄλλοτε καὶ ἀπανταχοῦ. Ὁ καφῆς καὶ ἡ ζάχαρις ἐθεωροῦντο εἶδη πολυτελείας ἄλλοτε, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ 20^{ου} αἰῶνος εἶναι εἶδη κοινότατα, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἑκατονταπλασιασμοῦ τῆς καταναλώσεως τοῦ καφέ ἀπὸ τοῦ 1750 ὡς τὸ 1914. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἐλληνικὰς στατιστικάς, ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ζακχάρεως ἀπὸ τοῦ 1900—1915 καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ ἐπενταπλασιάσθη. Ἡ αὔξεις αὕτη τῶν ἀναγκῶν τῆς τροφῆς τῆς ἐργατικῆς τάξεως ἀποτελεῖ ἀναντίρρητον γεγονὸς καὶ βασικὸν παράγοντα τοῦ ἀγῶνός της διὰ τὴν αὔξισιν τοῦ ἡμερομισθίου, συνάμα δὲ σπουδαῖον συντελεστὴν τῆς βελτιώσεως τῆς ἐργατικῆς ζωῆς, ἀπὸ ὑγιεινῆς ἀπόψεως.

Σπουδαιοτάτη ὡσαύτως πρόοδος εἶχεν ἐπίσης σημειωθῆ εἰς τὴν κατοικίαν τὴν ἐργατικὴν. Βεβαίως οὐδεὶς παραγνωρίζει ὅτι αἱ συνθηκαὶ τῆς κατοικίας, καὶ αἱ σήμερον ὑπάρχουσαι εἰς πολλὰ μέ-

ρη, είναι ἐλεεινά, εἰς τινὰς δὲ βιομηχανικὰς πόλεις αὐτόχρομα τραγικαί· ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ κατάστασις ἢ πρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ἦτο ἀσυγκρίτως καλυτέρα ἐν σχέσει μὲ τοὺς ὄρους τῆς διαβιώσεως τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, τοὺς ὁποίους οἱ μυθιστοριογράφοι καὶ οἱ ὑγειονολόγοι περιγράφουν μὲ τόσον μαῦρα χρώματα.

Φυσικά, οὐδεμία σύγκρισις δύναται νὰ γίνῃ τῶν ὄρων κατοικίας μὲ τὰς σημερινὰς εἰς πολλὰ βιομηχανικὰ κέντρα λαμπρὰς λαϊκὰς πολυκατοικίας τοῦ Κράτους ἢ τῶν Δήμων ἢ μὲ τὰ ἐργατικά οἰκήματα τὰ κτιζόμενα παρὰ τὰ ἐργοστάσια καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν δικαίαν ὑπερηφάνειαν τῶν Ἑταιριῶν.

Ὡς πρὸς τὴν καθαριότητα καὶ τὴν ἐνδυμασίαν ἡ ἐργατικὴ τάξις ἐπέτελεσε ἀνυπολόγιστους προόδους. Ὑπῆρχεν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μητέρα τῆς Μαρίας Στούαρτ ἔδιδε τὰς αὐτὰς συμβουλὰς τὰς ὁποίας δίδει ὁ σχολικὸς ἰατρὸς εἰς τὰς μαθητριάς τῶν καθυστερημένων περιοχῶν. Ὑπῆρχεν ἐποχὴ καθ' ἣν τὰ ζώφια, τὰ κυριαρχοῦντα ἄλλοτε εἰς τοὺς στρατῶνας, ἐνδαιτιῶντο μεγαλοπρεπῶς εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν μεγιστάνων, ἐνῶ σήμερον ἡ καθαριότης εἶναι κοινωνικὴ ἀξίωσις πρὸς ἣν προσπαθοῦν νὰ συμμορφωθοῦν ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις.

Ἡ μεγαλυτέρα ὁμως αὔξησης ἀναγκῶν παρατηρεῖται εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ μάλιστα μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ θεωρῆται αὕτη «πολυτέλεια» ὅχι μόνον καταδικαστέα ἀπὸ ἠθικῆς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ οικονομικῆς ἀπόψεως, μέχρις οὗ ἐγένετο ἀντιληπτὸν πόσον συνέβαλεν εἰς τὴν οικονομικὴν ἀνάπτυξιν ἡ αὔξησης τῆς καταναλώσεως τῶν ἐργατικῶν τάξεων.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς δημιουργεῖται μία νέα ἀντίληψις περὶ τῆς «ἐργατικῆς πολιτικῆς», τὴν ὁποίαν ἐκφράζει περισσότερον παντὸς ἄλλου ὁ Ford, ἀντίληψις κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μέριμνα ὑπὲρ τοῦ παραγωγοῦ ἀποτελεῖ παράγοντα αὐξήσεως τῆς καταναλώσεως καὶ συνεπῶς τῆς οικονομικῆς προόδου.

Κολοσσιαία μεταβολὴ ἀντιλήψεων, ὅταν σκεφθῶμεν ὅτι ὁ τόσον γνωστὸς εἰς ἡμᾶς τοὺς παλαιότερους Leroy - Beaulieu ὑπεστήριζεν, ἀκόμη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20^{ου} αἰῶνος, ὅτι «ἡ πτωχεία συντηρεῖται καὶ ἐπαυξάνεται ἀπὸ τὰ μέτρα τὰ ἐφαρμοζόμενα πρὸς κατάργησίν της!».

6) Ἡ ἀνύψωσις τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, δημιούργημα τῶν νέων τεχνικῶν, κοινωνικῶν καὶ οικονομικῶν ὄρων πὸν ἤρχισαν νὰ διαμορφοῦνται μὲ τὴν ἐμφάνισιν μιᾶς ἰσχυρᾶς ἀστικῆς τάξεως ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος εἰς τὴν Εὐρώπην, ἔδωσεν εἰς πάντας τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου, διότι τοῦτο ἐδημιούργησε τὴν ὑποχρέωσιν τῆς μορφώσεως ὅλων. Οὕτω πως ἡ ἐκπαίδευσις ὄχι μόνον γίνεται γενικὴ, ἀλλ' ἔτι περισσότερον καθίσταται ὑποχρεωτικὴ ἀκόμη ἡ ἐκπαίδευσις ἀλλάζει ἰδανικά. Σκοπὸς τῆς εἶναι ἡ δημιουργία καλῶν πολιτῶν καὶ μέσον τὸ κρατικὸν λαϊκὸν σχολεῖον, ἐνῶ ἄλλοτε ἡ παιδεία, εἰς χεῖρας τῆς Ἐκκλησίας, ἦτο ὄργανον μορφώσεως καλῶν χριστιανῶν.

Ἡ γενικὴ αὐτὴ παιδεία ἐπαυξάνει, κατὰ βάσιν, τὴν ἀξίαν τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἡ ὁποία μετέχει εἰς τὰ ἀγαθὰ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ μὲ τὸν βιομηχανισμόν, μία ἄλλη μεγάλη καὶ νέα μεταβολὴ παρατηρεῖται εἰς τὴν Ἐκπαίδευσιν. Διὰ πρώτην φορὰν ἐμφανίζεται εἰς νέος κλάδος, ἡ Ἐπαγγελματικὴ Ἐκπαίδευσις, μὲ εἰδικοὺς νέους σκοποὺς : νὰ μορφώσῃ καλοὺς ἐπαγγελματίας, εἴτε παράγοντας τῆς οικονομικῆς ζωῆς, κυρίως ἐμπόρους, εἴτε εἰδικευμένους ἐργάτας, τεχνίτας, ἀρχιτεχνίτας καὶ ἐργοδηγούς, τοὺς ὁποίους ζητεῖ, ἐκ παραλλήλου πρὸς τοὺς μηχανικοὺς, ἡ νέα τεχνικὴ ὀργάνωσις.

Ἔως τότε ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἰδίως ὁ καλὸς πολίτης, ἦτο ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως. Τώρα σκοπὸς καθίσταται ὁ καλὸς καὶ ἱκανὸς ἐπαγγελματίας, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐργασθῇ καὶ νὰ ἀποδώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον. Ἡ Ἠθικὴ ἦτο ἄλλοτε ὁ κύριος σκοπός, τώρα ἡ Ἠθικὴ παραμερίζει διὰ νὰ δώσῃ τὴν θέσιν τῆς εἰς ἓν καινοφανὲς θέμα : τὴν ἀπόδοσιν, διότι σκοπὸς τῆς οικονομικῆς ζωῆς εἶναι ἡ μείζων ἀπόδοσις, διὰ νὰ μειωθῇ τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς, διὰ νὰ αὐξηθῶν κατ' ἀναλογίαν τὰ κέρδη. Ὁ Bramer λέγει κυνικῶτατα : Τὸ μάθημα τῆς Ἠθικῆς εἰς τὸ ἐπαγγελματικὸν σχολεῖον εἶναι ὄχι ἀπλῶς περιττὸν ἀλλ' ἐπιβλαβές, διότι μία Ἠθικὴ ὑπάρχει : τὸ Κέρδος, καὶ αὐτὴν τὴν Ἠθικὴν τὴν ἐξυπηρετοῦν μόνον τὰ μαθήματα ἐκεῖνα πὸν καθιστοῦν ἓνα νέον καλύτερον ἐπαγγελματίαν, καλύτερον ἔμπορον, καλύτερον τεχνίτην.

Ταῦτα ἀποτελοῦν μίαν πραγματικὴν ἐκπαιδευτικὴν ἐπανάστα-

σιν. Ὁ καπιταλισμὸς ἔχει τὴν τιμὴν ὅτι ἐδημιούργησε τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν, ἡ ὁποία, μὲ νέα ἰδανικὰ καὶ μὲ νέας μεθόδους διδασκαλίας, κατέστησε τοὺς ἐκπαιδευομένους χρησιμωτέρους κοινωνικῶς. Ἡ Ἐπαγγελματικὴ Ἐκπαίδευσις—ἔργον τοῦ καπιταλισμοῦ—ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως εἰς σημαντικώτατος παράγων τοῦ οικονομικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ Ἐπαγγελματικὴ Ἐκπαίδευσις εἶχε ταυτοχρόνως ἐν σημαντικὸν κοινωνικὸν ἀποτέλεσμα. Μετέβαλε τὸν ἀνειδίκευτον ἐργάτην εἰς εἰδικευμένον τεχνίτην, τοῦθ' ὅπερ ἐπηύξησε τὴν ἀξίαν του. Ἡ ἐπιχείρησις βεβαίως ὠφελήθη, διότι ἀπηλλάγη ἀπὸ τοὺς μαθητευομένους καὶ συγχρόνως ἐξεμεταλλεύθη τὴν μείζονα εἰς ποσότητες καὶ καλυτέραν εἰς ποιότητα ἐργασίαν τῶν τεχνιτῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξις ἀπὸ ἄμορφος παραγωγικὴ μάζα κατέστη τάξις μὲ συνείδησιν τῆς ἀποστολῆς τῆς καὶ τῆς συμβολῆς τῆς εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἀγαθῶν. Κολοσσιαία ἡ διαφορὰ—πνευματικὴ, ἠθικὴ, σωματικὴ καὶ ὑλικὴ γενικῶς—μεταξὺ τοῦ ἐξηθλιωμένου ἐργάτου τῆς ἐμφανίσεως τοῦ βιομηχανισμοῦ καὶ τοῦ νέου ἐργάτου, τοῦ ἔχοντος τελειώσει τὸ λαϊκὸν σχολεῖον καὶ συμπληρώσει τὴν μόρφωσίν του εἰς μίαν ἐπαγγελματικὴν σχολήν.

Οὕτω πως ἡ στοιχειώδης γενικὴ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ ἐπαγγελματικὴ μόρφωσις καθίστανται παράγοντες τῆς ἀννυψώσεως τῶν ἐργατῶν ὡς τάξεως, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν διεκδίκησιν καλυτέρων ὄρων ζωῆς.

γ) Ἡ σωματικὴ βελτίωσις τῶν ἐργατῶν

Ἡ ἄνευ χαλινοῦ ἐκμετάλλευσις τῶν ἐργατῶν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18^{ου} αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19^{ου} ἐπέφερε μίαν φυσικὴν κατάπτωσιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ ἐδημιούργησε ἓνα ἐκφυλισμόν. Αἱ γενόμενα τότε ἐπιθεωρήσεις ἀπεκάλυψαν τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ ἀποτελέσματα τῆς ὑπερεργασίας : παρέκκλισιν τῆς σπονδυλικῆς στήλης, διαπλάτυνσιν τῶν ποδῶν καὶ παραμόρφωσιν τῶν κνημῶν. Κατὰ πλειονότητα οἱ ἐργάται εἶχον καταντήσει ραχιτικοί, φυματικοί καὶ χοιραδικοί.

Αἱ στατιστικαὶ παρατηρήσεις τοῦ Νιτσεφόρο καὶ τῶν μεγάλων παιδαγωγῶν τῆς Ἀμερικῆς ἀπέδειξαν ὀπόσῃ ἐπίδρασιν ἠσκησαν ἐπὶ τῆς σωματικῆς καταστάσεως οἱ ὑγιεῖνοι ὄροι τῆς ζωῆς.

Οὕτω ἀπεδείχθη ὅτι τὰ εὖπορα παιδιὰ ἦσαν ὑψηλότερα, βαρύτερα καὶ ἰσχυρότερα τῶν πτωχῶν.

Αἱ παρατηρηθεῖσαι ὁμως διαφοραὶ σημαντικῶς ἠλαττώθησαν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας, κατὰ τὰς ὁποίας παρατηρεῖται ἡ προαγωγή τῶν λαϊκῶν τάξεων. Τοῦτο βεβαιοῦν, ἀκόμη πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ἡ Ἀνθρωπομετρικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἀγγλίας, ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀνθρωπολογικοῦ Γραφείου τῆς Δανίας Χάνσεν, ὁ Ὁλλανδὸς ἀνθρωπολόγος Μπόλκ καὶ ἄλλοι.

Εἶναι ἐπομένως ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ἐργατικὴ τάξις ἐκέρδισε σταθερῶς πᾶν ὅ,τι εἰς σωματικὰς δυνάμεις ἀπόλεσε κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ βιομηχανισμοῦ, ἀκόμη δέ, μετὰ τὰ ληφθέντα προστατευτικὰ μέτρα, τὰ παρατηρηθέντα σημεῖα τοῦ ἐκφυλισμοῦ ἐξηφανίσθησαν. Ἀλλὰ καὶ τὰ γενικὰ μέτρα ὑπὲρ τῆς υγείας τὰ ὁποῖα ἔλαβον ὅλα τὰ Κράτη, ἡ συστηματικὴ καταπολέμησις τῶν ἐπιδημιῶν, κυρίως τὰς ἐργατικὰς τάξεις ὠφέλησαν, καὶ οὕτω κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος ἠλαττώθη σημαντικὰ ἡ διαφορὰ εἰς φυσικὰς δυνάμεις τῆς ἀστικῆς καὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως.

Ἀποτέλεσμα τοῦ γεγονότος τούτου ὑπῆρξεν ἡ αὔξησης τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἐργάτου καὶ ἐπομένως ἡ αὔξησης τῆς παραγωγῆς. Τὸ λιτοδίαιτον, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπιβεβλημένον καὶ ὡς χριστιανικὸν ἀκόμη καθῆκον, ἀπερρίφθη, διὰ τὰ ἀντικατασταθῆναι μὲ τροφήν περιέχουσαν τὰς ἀναγκαίας θερμίδας, ὥστε ὄχι μόνον νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ υγεία τοῦ ἐργάτου ἀλλὰ προπαντὸς νὰ ἐπαυξάνη ἡ ἀπόδοσις. Τὰ εὐτελῆ ἡμερομίσθια ἐχαρακτηρίσθησαν ἀντιοικονομικὰ καὶ τὰ μεγάλα ἡμερομίσθια τῶν ἀμερικανῶν ἐργατῶν κατέδειξαν πόσον ταῦτα εἶναι συνυφασμένα—πάντως εἶναι μία κυρία αἰτία—μὲ τὴν τεραστίαν ἀπόδοσιν τῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία εἶναι ὁ μέγας συντελεστὴς τοῦ οἰκονομικοῦ μεγαλείου τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς.

δ) Ἡ αὔξησης τῆς πολιτικῆς ἀξίας τῆς ἐργατικῆς τάξεως

Ἄλλος παράγων τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ὑπῆρξεν ἡ αὔξησης τῆς πολιτικῆς ἀξίας τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Χάρης εἰς τὴν καθολικότητα τῆς ψήφου, ὁ ἐργάτης ἀπέκτησε πολιτικὴν δύναμιν, ρυθμίζει τὰς τύχας τῆς χώρας του καὶ ὅλα τὰ κόμματα προσπαθοῦν νὰ προσελκύσουν τὰς ἐργατικὰς ψήφους, διὰ τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν

ἐργατικῶν ἀξιώσεων. Ἡ πολιτικὴ ἀξία τῆς ἐργατικῆς τάξεως αὐξάνει κυρίως διὰ τῆς ὀργανώσεως αὐτῆς εἴτε εἰς κόμμα τάξεως εἴτε εἰς διαφόρους ἐπαγγελματικὰς ὀργανώσεις. Ὁ ἐργάτης δὲν εἶναι «ὁ νεώτερος δούλος» ἀλλὰ καθίσταται ὁ συνειδητὸς πολίτης, ὁ ὁποῖος ἀγωνίζεται διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ἐξουσίας ἢ διὰ τὴν συμμετοχὴν του εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους.

Ἡ ἀστικὴ τάξις χρησιμοποιοεῖ τὰς ἐργατικὰς δυνάμεις διὰ νὰ ἀνατρέψῃ τὸ 1830 τὴν μοναρχίαν. Δύναται ὁ *Enfantin* νὰ λέγῃ μελαγχολικῶς: «Ποῖος ἐνίκησεν εἰς τὴν μάχην; οἱ πτωχοί. Ποῖοι τελικῶς ἠττήθησαν; οἱ πτωχοί». Ἄλλ' ἤδη αἱ ἀστικαὶ τάξεις, διὰ νὰ δώσουν τὴν τελικὴν μάχην κατὰ τοῦ μοναρχισμοῦ, ἐπιδιώκοντες νὰ ἀνασυστήσῃ «τὴν παλαιὰν τάξιν πραγμάτων», ἠναγκάσθησαν καὶ πάλιν νὰ ἀποκτήσουν λαϊκὸν ἔρεισμα, καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἡ ἐργατικὴ τάξις εἶναι ἡ ὠφελιμμένη, διότι εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ δημιουργήσῃ συνδικαλιστικὸν κίνημα. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1848 εἰς τὴν Γαλλίαν δίδει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ἐργάτας νὰ διατυπώσουν τὰ αἰτήματά των: δικαίωμα ἐργασίας, δικαίωμα συνεταιρίζεσθαι, ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας, κατάργησις τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἐργάτου. Τῷ 1862 ἰδρύεται ἡ πρώτη Διεθνῆς Ἑργατικὴ Ὄργάνωσις.

Ἀσφαλὲς συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ ἀνθρωπίνῃ ἀξία τοῦ ἐργάτου ἠϋξήθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς συγχρόνου οἰκονομικῆς ἐξελίξεως. Ὁ «βιομηχανισμὸς» βεβαίως, εἰς τὰ πρῶτα του βήματα, ἐδημιούργησε θύματα, συνέτριψεν ὑπάρξεις καὶ ἀνέτρεψε καταστάσεις· ἐξίσου ὅμως εἶναι βέβαιον ὅτι ὑπῆρξε συνάμα ὁ δημιουργὸς μιᾶς τεραστίας οἰκονομικῆς προόδου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν περισσότερον παντὸς ἄλλου ὠφελήθη ἡ ἐργατικὴ τάξις. Ὁ βιομηχανισμὸς ὑπῆρξεν ὁ μέγας παιδαγωγὸς τῆς καὶ ὁ βασικὸς συντελεστὴς τῆς καθολικῆς τῆς ἀναπτύξεως. Τὸ ἀνοιγμα τῆς ψαλίδος τῶν διαφορῶν τῆς ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἐργάτου ἀπὸ τὸν ἀστὸν ἔχει περιορισθῆ εἰς τὸ ἐλάχιστον. Ὁρθῶς ὁ μέγας παιδαγωγὸς Paulsen χαρακτηρίζει τὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20^{ου} ὡς τὴν ἐποχὴν τῆς ὁποίας κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ δίψα τῆς μορφώσεως τῶν λαϊκῶν τάξεων.

Ὁ ἐργάτης, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς συγχρόνου οἰκονομικῆς προόδου, ἀποκτᾷ συνείδησιν παραγωγοῦ καὶ καταναλωτοῦ, συνείδησιν

μέλους μιᾶς τάξεως καὶ ἑνὸς ἐπαγγέλματος, ἀποκτᾷ συνείδησιν πολίτου. Παραβάλατε τὴν ζωὴν τοῦ ἐργάτου τῆς πρώτης περιόδου τοῦ βιομηχανισμοῦ, ἀγραμμάτου, ζῶντος ὑπὸ τρισαθλίους ὄρους, μὴ βλέποντος τὸν ἥλιον, μὴ ἔχοντος οὐδεμίαν ταξικὴν, πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν συνείδησιν, τοῦ ἐργάτου τοῦ παύοντος τὴν ἐργασίαν του διὰ νὰ φάγη τόσον ὥστε νὰ μὴ ἀποθάνῃ καὶ διὰ νὰ κοιμηθῇ, πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ σημερινοῦ ἐργάτου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐβελτίωσε μόνον τοὺς ὑλικοὺς ὄρους τῆς ζωῆς του ἀλλ' ἀπέκτησε συνείδησιν ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς συνεργάτας του, ἀγάπην πρὸς τὴν ἐργασίαν του, ὑπερηφάνειαν διὰ τὸν μόχθον του, κατανόησιν τῆς κοινωνικῆς του εἰσφορᾶς καὶ προπαντὸς ἀπέκτησε γενικώτερα ἐνδιαφέροντα, κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἰδανικά.

ε) Ἡ συμβολὴ ἄλλων τάξεων

Ἄλλὰ πέραν τῶν ἐργοδοτῶν καὶ τῶν ἐργατῶν, ὑπῆρχον ἄτομα ἢ ὀμάδες ἢ τάξεις ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι εἶχον συμφέροντα ἐμφανῆ ἢ ἔμμεσα εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐπιπέδου τῶν ἐργατῶν. Ἡ αὐξήσις τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως τῶν ἐργατῶν, λόγῳ τῆς αὐξήσεως τῶν ἡμερομισθίων, ἢ ἡ μείωσις τῶν ὠρῶν ἐργασίας εἶχον καὶ ἔχουν ἄμεσον ἐπίπτωσιν ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐμπορικῆς καὶ ἐπαγγελματοβιοτεχνικῆς τάξεως. Παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ἐργατῶν τῶν ἐργοστασίων εὐρέθησαν, ἀπὸ οικονομικοὺς λόγους, ἀστικά καὶ μικροαστικά τάξεις, ἀσκήσασαι ἀναντίρρητον τὴν ἐπιρροήν των ἐπὶ τῆς δημιουργίας καλυτέρων ὄρων διὰ τὴν ἐργασίαν εἰς τὰ ἐργοστάσια. Πλήρης ἀλληλεξάρτησις συμφερόντων καὶ ἐπιδιώξεων μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἀστῶν, ἀποδεικνύουσα πόσον μονολιθικὸν καὶ ἕξω τῆς πραγματικότητος ἦτο τὸ περίφημον μαρξικὸν δυῶνυμον.

στ) Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἀντίληψις

Ταυτοχρόνως ἐμφανίζεται εἰς ἄλλος παράγων. Ἡ ἠθικὴ, ἢ ἀνθρωπίνη ἀλληλεγγύη, ἢ ἀνθρωπίνη ἀξιοπρέπεια, τὰ χριστιανικὰ καθήκοντα, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ἄτομα καὶ ὀμάδες, ὀργανώσεις καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀξιοῦν τὴν βελτίωσιν τῶν ὄρων τῶν ἐργαζομένων. Ἐν ὀνόματι τῶν χριστιανικῶν ἰδεωδῶν ὁ βαρῶνος de Ketteler ἀπὸ τοῦ 1848 ζητεῖ μέτρα ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. Ἀργότερον, τῷ 1891, αὐτὸς ὁ Πάπας Λέων ὁ 13^{ος} ἀπευθύνει

τὴν περίφημον Ἐγκύκλιον de rerum novarum ἢ ὁποία μένει ἀκόμῃ ὁ νέος δεκάλογος τῶν πολιτικῶν χριστιανικῶν κομμμάτων τῆς Εὐρώπης, διότι εἰς τὴν Ἐγκύκλιον αὐτὴν περιλαμβάνεται πλήρες πρόγραμμα Κοινωνικῆς Πολιτικῆς, ὥστε αὕτη νὰ μὴ εἶναι διεκδικήσις μόνον τῶν προοδευτικῶν καὶ ἀριστερῶν κομμμάτων.

Ἡ χριστιανικὴ ἀντίληψις τῆς ἐργασίας διατυποῦται εἰς τὸ σύνθημα «ὄχι ὄλα τὰ δικαιώματα (tous les droits) ἀλλὰ τὰ δικαιώματά των (tous leurs droits)». Ζητεῖται ὅπως ἡ σύμβασις τῆς ἐργασίας, ἐξασφαλίζουσα τὴν dignité τοῦ ἀνθρώπου, παύσῃ νὰ εἶναι σύμβασις ὑπέικουσα εἰς τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως καὶ καταστῆ σύμβασις ἀνθρώπων ὑπέικουσα εἰς τὸν θεῖον νόμον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀλληλεγγύης. Ζητεῖται ὅπως ὁ ἐργάτης παύσῃ νὰ θεωρῆται ἐργαλεῖον ἢ μηχανή, ὄργανον δηλαδὴ παραγωγῆς, ἀλλὰ ἄνθρωπος, πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Ἀντίθετος ἀντίληψις καταλήγει εἰς τὴν ὑποδούλωσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ δουλεία εἶναι κατάστασις εἰδωλολατρικὴ, ἀντιχριστιανικὴ.

Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις εἶχεν ἤδη διακηρύξει τὰ δικαιώματα τῆς δυστυχίας καὶ τῆς πενίας, διὰ τῆς λεγομένης 7ης Διακηρύξεως, τὴν ὁποίαν εἶχε συντάξει ὁ δούξ Larocheoucaud de Liencourt, συνεχιστὴς τῶν διδασμάτων τοῦ Diderot, ὁ ὁποῖος ἔγραφε «ἐὰν ἐγνωρίζαμεν τὴν λαϊκὴν δυστυχίαν ἐν τῷ συνόλῳ τῆς, τὸ ποσὸν αὐτῆς θα ἐξέφραζε τὸ χρέος τοῦ κοινωνικοῦ πλοῦτου».

Ἐν ὀνόματι τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, φιλόσοφοι καὶ καλλιτέχναι, ἐπιστήμονες καὶ πολιτικοί, ἐλεύθερα πνεύματα καὶ μεγάλαι ψυχαι καὶ ἰδία οἱ ἐμφορούμενοι ἀπὸ τὰς σοσιαλιστικὰς ἰδέας καταδικάζουν τὰ μειονεκτήματα τοῦ «βιομηχανισμοῦ» καὶ ζητοῦν ἀνθρωπίνους ὄρους ἐργασίας.

Ἡ γνησία χριστιανικὴ ἀντίληψις καὶ ὁ ἀνθρωπισμὸς—ἐννοιαί περίπου ταυτόσημοι—ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Ἐπιστήμη, ἔστω καὶ ἐὰν ὀρῶνται ἐκ διαφόρων ἀφετηριῶν, ὅπως καὶ τὸ πολιτικὸν συμφέρον δημιουργοῦν τὸ κατάλληλον κλίμα διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς ἐργατικῆς πολιτικῆς.

Ἡ ἐργατικὴ πολιτικὴ, ἡ ἐργατικὴ νομοθεσία, τὰ ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν διοικητικὰ μέτρα, ὑπῆρξαν κατ' ἀρχὰς ἀποτέλεσμα ἀνάγκης, προῖον πίεσεως κάτωθεν καὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἐργοδοτικὴν τά-

ξιν, ἢ ὁποία εἶδεν ὄλα αὐτὰ τὰ μέτρα ὡς μείωσιν τοῦ κέρδους, τοῦ οικονομικοῦ ἐπομένως τῆς ἐπιχειρήσεως σκοποῦ, ἄρα ὡς μέτρα ἀντιστρατευόμενα εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὴν σκοπιμότητα, τὴν παραγωγικότητα, ὡς μέτρα ἀντιοικονομικὰ καὶ ἀντικοινωνικὰ συγχρόνως. Σήμερον ἡ ἐργοδοτικὴ τάξις ἔχει κάμει στροφὴν 180 μοιρῶν, διότι ἀναγνωρίζει ὅτι τὰ μέτρα αὐτὰ συντηροῦν τὴν τάξιν, ἐπαυξάνουν τὴν παραγωγὴν καὶ ἐξασφαλίζουν τὸ κέρδος. Εἶναι πράγματι κολοσσιαία ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν ἀντιλήψεων τῆς ἀρχῆς τοῦ βιομηχανισμοῦ καὶ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ὅπως ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ ἀκόμη μεταξὺ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ μεσοπολέμου καὶ τῶν ἀντιλήψεων τῆς σήμερον.

Ἐξῆσα, ὅπως ὅλοι τῆς ἡλικίας μου, καὶ ζῶ τὰς ἀντιλήψεις δύο γενεῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν τόπον μας. Τὸ παρελθὸν ἐξέφραζεν ἐπιχειρηματίας μὲ πραγματικὴν ἐμπορικὴν ἰδιοφυΐαν, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔλεγε «Μοναδικὸς σκοπὸς τῆς ἐπιχειρήσεως εἶναι τὸ κέρδος. Πᾶσα ἀντίθετος ἀποψις εἶναι ἀντιοικονομικὴ καὶ δι' αὐτὸ ἀντικοινωνικὴ. Ὅταν ἐλαττώνω τὰ ἡμερομίσθια καὶ τοὺς μισθοὺς, ἐπαυξάνω τὸ κέρδος· ἄρα ἐκτελῶ τὸ καθήκον μου, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε μοῦ ἐπιβάλλει ἓνας νόμος φυσικὸς: ὁ νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, καὶ μία ἀνάγκη τῆς νεωτέρας κοινωνίας: ἡ ἐλευθερία. Θέλω νὰ εἶμαι ἀδέσμευτος καὶ ἐλεύθερος διὰ νὰ κερδοσκοπήσω, ἐκμεταλλεύομενος τὴν προσφορὰν καὶ τὴν ζήτησιν». Ὁ στυγνὸς αὐτὸς ἐπιχειρηματίας ἦτο συγχρόνως ἓνας πραγματικὸς φιλόανθρωπος εἰς τὸν ἐξωεπιχειρηματικὸν τοῦ βίον, πραγματικὸς φιλόανθρωπος, διότι οὐδέποτε διεφῆμιζε τὰς μεγάλας του, πράγματι, εὐεργεσίας. Μοῦ ἔλεγε: «Οὐδέποτε θὰ κάμω σύγχυσιν φιλανθρωπίας καὶ ἐπιχειρήσεως· οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει ὁ καλὸς χριστιανὸς καὶ ὁ καλὸς ἐπιχειρηματίας». Δι' αὐτὸ εἰς τοὺς λογαριασμοὺς τῆς ἐπιχειρήσεώς του δὲν ὑπῆρχε οὔτε μία δραχμὴ δι' ἔργα φιλανθρωπικά.

Συνειργάσθη μὲ τὸν υἱὸν του κατὰ τὸ 1932. Ἐμείνα ἐκπληκτος ἀκούων τὴν νέαν γενεάν, ἢ ὁποία μοῦ εἶπε: «Ἡ ἀνάλυσις τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ λογιστοῦ μου δὲν εἶναι καλῶς συντεταγμένη. Ἡ βιομηχανία μας ἔχει τρεῖς συντελεστές, τὸ κεφάλαιον, τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ Κράτος. Πρέπει καὶ οἱ τρεῖς μαζὶ συνεργαζόμενοι νὰ ἀποδώσουν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα. Συνεπῶς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μὲ ἐνδιαφέρει εἶναι ἐὰν ἐφέτος ἢ συνολικὴ πρὸσοδος τῆς

συνεργασίας αὐτῶν τῶν τριῶν συντελεστῶν εἶναι μεγαλύτερα τῆς περυσινήσ. Δεύτερον θέμα εἶναι ἡ ἐπὶ μέρους μεταξὺ τῶν ἄνω συντελεστῶν κατανομή τῆς συνολικῆς προσόδου».

Μὲ τὴν βάσιν αὐτὴν ἔγραψα εἰς τὴν οικονομικὴν μου Ἔκθεσιν πρὸς τὸ Διοικ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ Γεν. Ἰσολογισμοῦ τοῦ ἔτους 1932 : « Ἡ ἐπιχειρήσις εἶναι βεβαίως μία οικονομικὴ μονάς, ἐπιδιώκουσα νὰ πραγματοποιήσῃ μείζονα συνολικὴν πρόσοδον, διὰ τοῦ καταλλήλου συνδυασμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ συγχρόνως γίνεται καὶ μία κοινωνικὴ μονάς, ἀποβλέπουσα, διὰ τοῦ ὧς ἄνω καταλλήλου συνδυασμοῦ, νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ κοινωνικὸν σύνολον». Ἡ Ἔκθεσις αὕτη ἐγένετο δεκτὴ καὶ ἐθεωρήθη ὡς ἐπιτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῆς ἐργασίας εἰς τὰ κέρδη καὶ ἡ πρόνοια δι' αὐτὴν ἦσαν πολὺ μεγαλύτεραι τοῦ παρελθόντος.

Τότε αἱ ἀντιλήψεις αὐταὶ ἦσαν πρωτοποριακαί, ἴσως καὶ ὀλιγον ἀκατάληπτοι, σήμερον ὅμως ἡ νέα ἀντίληψις περὶ ἐπιχειρήσεως ὡς κοινωνικῆς μονάδος εἶναι σχεδὸν σύνθημα ὄλων τῶν φωτισμένων ἐργοδοτῶν. Ἄλλωστε πλέον, εἰς τὰς προηγμένας οἰκονομικῶς χώρας, ἡ νέα ἀντίληψις γίνεται ἔτι περισσότερον κατανοητὴ, διότι ὁ παίζων τὸν ρόλον—τὸν γόνιμον καὶ δημιουργικόν—τοῦ ἐπιχειρηματίου δὲν εἶναι πάντοτε ὁ κεφαλαιουχὸς τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ συνηθέστερον ὁ διευθυντής, ὁ Manager. Οὗτος δυνατὸν νὰ μετέχη εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἐπιχειρήσεως, ὅπως ἐξίσου πιθανὸν εἶναι καὶ νὰ μὴ μετέχη, διότι δύναται νὰ εἶναι ἀπλοῦς ἐργαζόμενος, διαφέρων τῶν ἄλλων κατὰ τὴν εὐθύνην καὶ τὴν ἀμοιβήν.

Μέσα εἰς τὸ καπιταλιστικόν, ἐπομένως, καθεστὼς ἐγένετο μία κολοσσιαία μεταβολή. Πράγματι, εἶναι τεραστία ἡ ἀπόστασις μεταξὺ μῆς οικονομικῆς μονάδος ἀφ' ἑνός, εἰς τὴν ὁποίαν θεωρεῖται φυσικῶς συνδεδεμένη καὶ ἀναποσπάστως ἠνωμένη ἡ ιδιότης τοῦ κεφαλαιούχου καὶ τοῦ ἐπιχειρηματίου, δηλ. τοῦ ρυθμιστοῦ, διοικητοῦ, συντονιστοῦ, τοῦ ἔχοντος τὴν τιμὴν καὶ τὴν εὐθύνην, καὶ μῆς οικονομικῆς μονάδος ἀφ' ἑτέρου, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι πιθανὸν ὁ ἔχων τὰς ἄνω ιδιότητας νὰ μὴ μετέχη οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον τοῦ κεφαλαίου.

Δὲν θὰ ἐπιμείνω ἐπὶ πολλῶν περιστατικῶν. Ἀρχοῦμαι νὰ ἀνατρέξω εἰς τὴν ἐποχὴν ὅπου νεαρῶτατος ὑπηρετοῦν ὡς Καθηγητῆς εἰς μίαν ἐμπορικὴν ἐπαρχιακὴν πόλιν. Εἶχον ἐπισκεφθῆ μετὰ

τῶν μαθητῶν ἐν ἐργοστάσιον καὶ ὁ ἐργοστασιάρχης πλήρης ὑπερηφανείας ἐτόνιζεν ὅτι προηγουμένως τὸ ἐργοστάσιον ἦτο σταῦλος καὶ δυστυχῶς ἐξηκολούθει νὰ εἶναι σταῦλος. Τότε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι τὸ συμφέρον του ἦτο συνδεδεμένον μὲ τοὺς ὑγιεινοὺς ὄρους τῆς ἐργασίας καὶ πολὺ περισσότερον ἦτο ἀδύνατον, φυσικά, νὰ ἐννοήσῃ τὴν αὐξήσιν τῆς ἀποδόσεως λόγῳ καλυτέρου φωτισμοῦ, παρ' ὅτι ἔθεσα ὑπ' ὄψιν του ἀγγλικὰς στατιστικὰς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Δὲν ἤθελε νὰ μὲ προσβάλλῃ καὶ μοῦ ἀπήντησε : «Αὐτὰ εἶναι ὠραῖα στὰ βιβλία, ἀλλ' ἡ πραγματικότης εἶναι ἐντελῶς διάφορος· ἄλλωστε δι' αὐτὰ χρειάζονται χρήματα καὶ ἡ ἐλληνικὴ βιομηχανία στερεῖται κεφαλαίων». Τὸ τελευταῖον ἦτο ἐπιχείρημα ἀκριβὲς καὶ ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς.

Ὁ αὐτὸς βιομήχανος ἐγκατεστάθη μετὰ τινα ἔτη εἰς Πειραιᾶ. Τὸ κτίριον τοῦ ἐργοστασίου του εἶναι λαμπρὸν, μὲ ὅλους τοὺς ὄρους ὑγιεινῆς. Ὁ φωτισμὸς ἄπλετος, ἴσως ὑπερβολικὸς, μὲ τὰ μεγάλα παράθυρα, τὰ ὅποια βλάπτουν πολλάκις τὴν ὄρασιν. Ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὴν ἀνοδὸν του καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν του μοῦ εἶπε : «Ἦρχισα ἀπὸ ἓνα σταῦλον καὶ κατέληξα εἰς αὐτὸ τὸ παλάτι. Ἐέρεις—μοῦ εἶπε—ἡ ἀπόδοσις τῶν ἐργατῶν ἐδῶ εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα ἀπὸ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐργατῶν ἄλλοτε». Τὸν ἠρώτησα «μήπως αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὸ παλάτι, εἰς τὸν καλὸν ἀερισμὸν, εἰς τὸν λαμπρὸν φωτισμὸν, εἰς τοὺς καλοὺς ἐν γένει ὄρους τῆς ἐργασίας, εἰς τὴν καλυτέραν ἐγκατάστασιν τῶν μηχανημάτων, εἰς τὴν συστηματικωτέραν ὀργάνωσιν;» «Βεβαίως—μοῦ ἀπήντησε—ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ καλύτερα ἡμερομίσθια». Ἐγέλασαμεν πολὺ, ὅταν τοῦ ὑπενθύμισα τὴν πρὸ ἐτῶν συζήτησίν μας. Ἐντὸς μιᾶς εἰκοσαετίας, ὁ αὐτὸς βιομήχανος ἔβλεπε ὅλως διαφόρως τὰ πράγματα. Ὑπερήφανος τότε διὰ τὸν σταῦλόν του καὶ διὰ τὰ μικρὰ του ἡμερομίσθια, ὑπερήφανος καὶ τώρα διὰ τὸ παλάτι του καὶ διὰ τοὺς καλοὺς ὄρους ἐργασίας. Ἡ προσαρμογὴ του εἰς τὸν νεοδημιουργηθέντα κόσμον ἦτο πλήρης καὶ πλήρης ἡ ἱκανοποίησις του δι' αὐτό. Ἐξῆσεν εὐτυχῆς, κατανοῶν τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του.

Ἐπῆρχον ἄλλοτε οἰκονομολόγοι καὶ πολιτικοί, οἱ ὅποιοι ἐπίστευον ὅτι οἱ λεγόμενοι οἰκονομικοὶ νόμοι δημιουργοῦν, ἐλευθέρως δρῶντες, τὴν παγκόσμιον ἁρμονίαν καὶ τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύ-

νην. Ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἐλευθερίᾳ διέβλεπον τὰ μέσα τῆς ρυθμίσεως τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν τάξεων καὶ τὸ μέσον τῆς καταπαύσεως τῆς κοινωνικῆς διαπάλης. Ἐλησμόνουν ὅτι νόμοι ἐρρῦθμισαν τὰς σχέσεις μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, διότι ἄνευ τῶν νόμων αὐτῶν δὲν θὰ ὑπῆρχε δυνατότης κοινωνικῆς συμβιώσεως.

Ὁ γνωστός διὰ τὴν μαχητικότητά του οἰκονομολόγος Yves Guyot ὑπεστήριζεν, ἀκόμη κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 20^{ου} αἰῶνος, ὅτι «ὁ βασικὸς σκοπὸς εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν εἶναι ἡ μείωσις τοῦ κόστους τῆς παραγωγῆς. Τὸ κεφάλαιον, ἐπομένως, ζητεῖ πρῶτον ἐλευθερίαν καὶ δεύτερον ἀσφάλειαν. Καὶ αὐτὰ χάριν τοῦ καταναλωτοῦ, ἐπομένως πᾶσα παραχώρησις ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν εἶναι εἰς βάρος τοῦ καταναλωτοῦ καὶ εἰς μείωσιν τῆς καταναλώσεως». «Ἡ ὀκνηρία εἶναι μήτηρ πάσης κακίας—προσέθετεν ὁ Y. Guyot —καὶ δὲν μᾶς λέγουν οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν μείωσιν τῶν ὥρων ἐργασίας πῶς θὰ καταστήσωμεν τοὺς ἀνθρώπους ἐναρέτους, ἀφοῦ θὰ τοὺς ἔχωμεν καταδικάσει εἰς τὴν ὀκνηρίαν ἐὰν μειώσωμεν τὴν δωδεκάωρον ἐργασίαν» !

Ὁ βιομήχανος Barkley ἔλεγε : «ἀντιλαμβάνομαι τὴν ὑποχρέωσίν μου πρὸς τὰ μηχανήματά μου καὶ τὰ ζῶά μου, διότι εἶναι κτῆμά μου, ἀλλ' οἱ ἐργάται δὲν εἶναι κτῆμά μου. Ἡ δουλεία ἔχει καταργηθῆ—ἐπομένως οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν ἔχω δι' αὐτούς. Ἡ δουλεία, εὐτυχῶς καὶ πρὸς τιμὴν τῆς ἀνθρωπότητος, κατηργήθη. καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἡ ἐλευθερία ὑπάρχει δι' ὅλους, καὶ διὰ τοὺς ἐργάτας καὶ διὰ τοὺς ἐργοδότας· ἄλλως οἱ ἐργοδοταὶ κινδυνεύουν νὰ καταστοῦν δούλοι τῶν ἐργατῶν. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀπαράδεκτον».

Ἡ ἐλευθερία αὕτη, τῆς ὁποίας εἶδε τὰ ἀναντίρρητα ἀγαθὰ ἢ ἀνθρωπότης κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ βιομηχανισμοῦ, εἶναι ἡ δημιουργήσασα συγχρόνως τὰς ἀθλιότητας καὶ τὰς ἀδικίας. Ὁ Λέων Μπουρζουὰ ὠραιότατα ἔλεγε : «Δὲν πιστεύομεν ὅτι ὑπάρχει εἰς τὸ σημερινὸν καθεστῶς ἴση ἐλευθερία δι' ὅλους. Ὑπάρχει ἐλευθερία δημιουργοῦσα προνόμια διὰ τοὺς μὲν καὶ ἐλευθερία δημιουργοῦσα τὴν καταπίεσιν τῶν ἄλλων».

Αἱ κοινωνικαὶ καταιγίδες γεννῶνται ἀπὸ τὴν ὀργὴν ἢ ὁποία βαθμηδὸν συσσωρεύεται ἀπὸ τὴν συναίσθησιν τῆς ἀδικίας. Αἱ ἀθλιότητες καὶ αἱ ἀδικίαι δημιουργοῦν καταστρεπτικούς χεϊμάρους.

Ἔργον καὶ καθήκον μας εἶναι νὰ διευθετήσωμεν τὴν κοίτην καὶ νὰ συντελέσωμεν τοιοῦτοτρόπως νὰ καταστοῦν οἱ καταστρεπτικοὶ χεῖμαρροι ὠφέλιμοι ποταμοί.

Τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς. Καὶ σκοπὸς τῆς καὶ ἰδανικόν τῆς ὑπῆρξε νὰ ἀνυψώσῃ τὴν ἐργατικὴν τάξιν χάριν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ὁ ἐπαναστατισμὸς ὑπῆρξεν ἀμείλικτος κατήγορός τῆς, σήμερον ὅμως, ὅτε παρῆλθεν ἡ ἐποχὴ τῶν ἀμέσων μεταβολῶν, πᾶς τις ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ μεταρρυθμίσις, τὴν ὁποίαν ζητεῖ βαθμηδὸν καὶ ἐξελικτικῶς ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ, ἐγκλείει μέσα τῆς δυνάμεις γονίμους καὶ δημιουργικάς.

Ὅπως ἐπίσης κατήγορός τῆς ὑπῆρξεν ὁ ἀνεδαφικὸς οικονομικὸς φιλελευθερισμὸς, ἀλλὰ σήμερον οἱ πάντες ἀναγνωρίζουν ὅτι ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ ὑπῆρξεν ὄργανον εἰρήνης. Τὰ ἄκρα μοιραίως συναντῶνται καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. Ὁ ἐπαναστατισμὸς θὰ ἐκμεταλλεύεται τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς προόδου καὶ ἡ ἀντίδρασις θὰ χρησιμοποιεῖ τὴν φοβίαν τῶν ριζικῶν μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν αἷμα, θυσίας, θύματα. Ἀμφότεραι αἱ δυνάμεις αὐταὶ σήμερον εἶναι ἐξίσου ἀντιδραστικαὶ καὶ κατατείνου εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν: τὴν ἐξαθλίωσιν τῶν μαζῶν, τὴν παρεμπόδισιν τῆς προόδου.

Διὰ τοῦτο ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ, ὅπως καλύτερον ἐμοῦ θὰ σᾶς ἀναπτύξῃ καὶ θὰ σᾶς καταδείξῃ ὁ καθηγητὴς κ. Ἀγαλλόπουλος, ὑπῆρξε καὶ εἶναι ὄργανον προόδου καὶ εὐημερίας, μέσον ἑναρμονισμοῦ τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Δικαιοσύνης, μέσον δηλονότι τῆς ἐξυψώσεως τοῦ ἐργαζομένου καὶ ὡς ἀτόμου καὶ ὡς μέλους τῆς κοινωνίας καὶ ὡς παραγωγοῦ καὶ ὡς καταναλωτοῦ.

Ἐπομένως ἡ Κοινωνικὴ Πολιτικὴ ὑπῆρξε καὶ εἶναι ὄργανον ἀνυψώσεως καὶ βελτιώσεως τοῦ Ἔθνους.